האם **בְּטֵלֵי כֶּסֶף אוֹ בְּטֵלֵי זָהָב** – במפות של פשתן לבנות ככסף, או במפות של משי צבועות כזהב. ומפני שמפות אלו יקרות, הבינה אשתו של רבי חנינא שעשיר הוא. **אָמַר** רבי חנינא על מעשה זה, **חַיֵּינוּ דְּאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, בּוֹאוּ וְנַחֲזִיק טוֹבָה לָרְמָאִין**, המבקשים צדקה אף שאינם עניים, **שֶׁאִלְמָלֵא הֵן, חַיֵּינוּ חוֹטְאִין בְּכָל יוֹם**, לפי שאין אנו נותנים צדקה לכל המבקש, ויש בכך חטא, **שֶׁנֶּאֱמַר** (דברים טו ט) 'וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עָלֶיךָ אֶל ה' וְהָיָה **בְּךָ חֵטְא**', אמנם כיון שישנם רמאים שמבקשים צדקה אף שאינם צריכים לה, אנו יכולים לומר שהרמאים הם שגורמים לנו לא לתת צדקה.

וְתָנֵי רַבִּי חִיָּיא בַּר רַב מְדִיפְתִּי, רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה אוֹמֵר, כָּל הַמַּעֲלִים עֵינָיו מִן הַצְּדָקָה, כְּאִילּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים. ודורשים זאת בגזירה שוה, **כְּתִיב הָכָא**, לגבי צדקה (שם) 'הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן יִהְיֶה דָּבָר **עִם לְבָבְךָ בְּלִיַּעַל** וגו' **וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עָלֶיךָ אֶל ה' וְהָיָה בְךָ חֵטְא**', **וּכְתִיב הָתָם**, לגבי עבודה זרה בפרשת עיר הנדחת (שם יג יד), 'יָצְאוּ אֲנָשִׁים **בְּנֵי בְלִיַּעַל** מִקִּרְבֶּךָ וַיַּדִּיחוּ אֶת יֹשְׁבֵי עִירָם לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים', **מַה לְּהַלָּן**, בפרשת עיר הנידחת, נאמרה לשון 'בְּלִיַּעַל' **בַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, אַף בָּאן**, לגבי צדקה, שהפסוק קורא למעלים עיניו מן הצדקה 'בְּלִיַּעַל', הכוונה שהרי הוא כעובד **עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים**.

* * *

אגב שהגמרא עסקה ברמאים, הנוטלים צדקה ואינם צריכים לה, מביאה ברייתא בענין זה: **תָּנוּ רַבָּנָן, הַמְסַמֵּא אֶת עֵינוֹ** – אדם שמראה עצמו כאילו עינו סמויה, **וְהַמְצַבֶּה אֶת כְּמִינוֹ** – אדם שמראה כאילו בטנו נפוחה מחמת חולי, **וְהַמְקַפֵּחַ אֶת שׁוֹקוֹ** – אדם שמראה כאילו שוקו נכווצת, כדי לעורר את לב האנשים שיתנו לו צדקה, **אֵינוֹ נִפְטָר מִן הָעוֹלָם, עַד שֶׁיָּבֹא לִידֵי כָּךְ**, שיהיה בו אותו מום. **וכן הַמְקַבֵּל צְדָקָה וְאֵין צָרִיךְ לָכָךְ, סוֹפוֹ שֶׁאֵינוֹ נִפְטָר מִן הָעוֹלָם עַד שֶׁיָּבֹא לִידֵי כָּךְ**, שירד מנכסיו ויצטרך לבריות.

* * *

הגמרא דנה האם מי שיש לו שוה כסף נחשב כעני: **תְּנַן הָתָם** – שנינו במסכת פאה (פ"ח מ"ח), מי שיש לו מאתיים זוז, לא יטול לקט שכחה ופאה וכו', **אֵין מְחַיְּבִין אוֹתוֹ** [–את העני] **לְמָכּוֹר אֶת בֵּיתוֹ וְאֶת כְּלֵי תַּשְׁמִישׁוֹ** לפני שיטול לקט שכחה ופאה, אלא כל זמן שאין לו מעות ממש, הרי הוא כעני ונוטל מהם, אף שיש ברשותו בית וכלים.

מקשה הגמרא: **וְלֹא** – וכי אין העני חייב למכור את כלי תשמישו קודם שיטול מעות מן הצדקה, **וְהָתַנְיָא** בברייתא, אדם עשיר שֶׁהָיָה **מְשַׁתְּמֵשׁ בִּכְלֵי זָהָב**, וירד מנכסיו והרי הוא עני, קודם שיבא ליטול מהצדקה ימכור את כלי הזהב שברשותו **וְיִשְׁתַּמֵּשׁ בִּכְלֵי כֶּסֶף**. היה רגיל להשתמש **בִּכְלֵי כֶּסֶף**, ימכרם **וְיִשְׁתַּמֵּשׁ בִּכְלֵי נְחוֹשֶׁת**. הרי שאין לעני רשות ליטול מעות מן הצדקה כשיש בביתו כלים יקרים, אלא עליו למוכרם תחילה.

מתרצת הגמרא: **אָמַר רַב זְבִיד, לֹא קַשְׁיָא, הָא** – הברייתא שאמרה שצריך למכור כליו, עוסקת **בְּמִטָּה וְשׁוּלְחָן** וכיוצא בהם, שעליו למוכרם תחילה, **וְהָא** – המשנה שאמרה שאינו צריך למכור כליו, עוסקת **בְּכוֹסוֹת וּקְעָרוֹת** וכדומה, שאדם מקפיד להשתמש בכלים שלו דווקא.

מקשה הגמרא על תירוצו של רב זביד: **מַאי שְׁנָא** – במה שונים **כּוֹסוֹת וּקְעָרוֹת, דִּלֹּא** – שאין מחייבים אותו למכרם, הרי זהו משום **דְּאָמַר מָאיסֵי לִי** – מאוס בעיני להשתמש בכוסות וקערות שאיני רגיל בהם, **מִטָּה וְשׁוּלְחָן נַמִּי אָמַר לֹא מְקַבֵּל עֲלָוַאי** – איני יכול לקבל ולסבול מטה ושולחן שאיני רגיל בהם.

מתרצת הגמרא תירוץ אחר בסתירת המשנה והברייתא: **אָמַר רָבָא בָּרִיהּ דְּרַבָּה**, הברייתא עוסקת **בְּמַחֲרִישָׁה דְּכַסְפָּא** – מחרישה של כסף שמגרדים עמה את הגוף בבית המרחץ, ובה ודאי שאין לו חילוק בין מחרישה של כסף או נחושת, ולכן עליו למוכרה. אבל המשנה מדברת בשאר כלי תשמישו, שמאוסים עליו להחליפם באחרים.

תירוץ נוסף: **רַב פָּפָּא אָמַר, לֹא קַשְׁיָא, כָּאן** – המשנה שאמרה שאין מחייבים אותו למכור, היינו **קוֹדֶם שֶׁיָּבֹא לִידֵי גִּיבּוּי**, כלומר, בעני שאין בית דין באים להוציא ממנו ממון, אלא זהו סתם עני שאין לו מאתים זוז, דאף שיש לו כלי תשמיש אין מחייבים אותו למוכרם, ורשאי ליטול מתנות עניים. **וְכָאן** – הברייתא שאמרה שמחייבים אותו למכור, עוסקת **לְאַחַר שֶׁיָּבֹא לִידֵי גִּיבּוּי**, כלומר, שהיו לו מאתיים זוז, ופשע ונטל מתנות עניים, ונודע הדבר לבית דין ובאו לגבות ממנו מה שנטל, ועתה אין לו לשלם, באופן זה מחייבים אותו למכור אף את כלי תשמישו, ולשלם.

משנה

מדין התורה, קטנה יכולה להנשא רק על ידי שיקבל אביה קדושין עבורה. אמנם חכמים התקינו שקטנה יתומה שמת אביה, אמה או אחיה יכולים להשיאה. משנתינו עוסקת בתקנת חכמים, שיתומה שנשאת מקבלת נדוניא מנכסי אביה: **יְתוֹמָה** קטנה **שֶׁהִשִּׂיאָתָהּ אִמָּהּ אוֹ אֲחֶיהָ מִדַּעְתָּהּ** – מרצונה של היתומה, כפי שתקנו חכמים שיש להם רשות להשיאה, **וְכָתְבוּ לָהּ** אמה או אחיה את נדוניתה **בְּמֵאָה אוֹ בַּחֲמִשִּׁים** זוז בלבד, ולא פסקו לה כפי שתיקנו לה חכמים, בשיעור שיבואר להלן, הדין הוא **שֵׁיכוֹלָה הִיא מְשַׁתַּגְּדִיל לְהוֹצִיא** מְיָדָן של אחיה **מַה שֶּׁהִיה רָאוּי לְהִנָּתֵן לָהּ** ולא נתנו לה, ואף שנישאה מרצונה על דעת כן, לפי שמחילת קטן אינה מחילה.

המשנה מפרשת מהו שיעור הנתינה לצורך הנדוניא של יתומה: **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אִם הִשִּׂיא** האב בחייו **אֶת הַבַּת הָרִאשׁוֹנָה** ונתן לה מעות לנדוניתה, ואחר כך מת האב, **יָנַתֵּן** על ידי אחיה מירושת האב **לַבַּת הַשֵּׁנִיָּה** שבאה לינשא, **כְּדֵרֶךְ שֶׁנָּתַן** האב **לִנְדוניַת הבת הָרִאשׁוֹנָה** שהשיא בחייו, בין אם שיעור זה הוא יותר מעשירית הנכסים, ובין אם הוא פחות. **וַחֲכָמִים אוֹמְרִים**, אין נותנים לשניה כדרך שקיבלה הראשונה, לפי **שֶׁפְּעָמִים שֶׁאָדָם** [האב] היה בתחילה **עָנִי**, ולכן נתן לה מעט, **וְאחר כך הֶעֱשִׁיר**, ואם היה חי היה נותן לה יותר, **אוֹ** שפעמים שהיה האב **עָשִׁיר** בתחילה, **וְאחר כך הֶעֱנִי**, והיה פוחת לה, **אֶלָּא** משערים את הנתינה לבת היתומה על ידי **שִׁשְּׁמִין אֶת הַנְּכָסִים** של האב כמה הם שוים, **וְנוֹתְנִין לָהּ** עשירית מהנכסים.

* * *

גמרא

הגמרא דנה בענין שיעור הנדוניא של יתומה: **אָמַר שְׁמוּאֵל, לְפַרְנָסָה** – יתומה הבאה להנשא, ונותנים לה מעות מנכסי אביה לנדוניתה, **שְׁמִין בָּאָב** – אומדים את דעתו של האב, כמה היה רוצה לתת לה, לפי ווותרנותו או קמצנותו.

מקשה הגמרא: **מַתִּיבִי**, שנינו בברייתא, אדם שמת והניח בנים ובנות, הבנים יורשים את הנכסים, **וְהַבָּנוֹת נִיזּוֹנוֹת וּמִתְפַּרְנְסוֹת** – מקבלות מזון ופרנסה **מִנְּכָסֵי אֲבִיהֶן, כֵּיצַד** – וכמה נותנים להם, **אֵין אוֹמְרִים אִילּוּ אֲבִיהֶן הָיָה קַיָּים, כָּךְ וְכָךְ הָיָה נוֹתֵן לָהֶן, אֶלָּא שָׁמִין אֶת הַנְּכָסִים** של האב **וְנוֹתְנִין לָהֶן**. מדייקת הגמרא: **מַאי לַאו** – האם אין כוונת הברייתא ב'פרנסה' שנותנים לה, ל'**פַּרְנָסַת הַבַּעַל**', והיינו לנדוניא, ומבואר שאין אומדים את דעתו אלא שמין את הנכסים ונותנים לה עשירית, והיינו שלא כדברי שמואל שאמר שאומדים את דעתו כמה היה רוצה לתת.

מתרצת הגמרא: **אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, לֹא** – אין כוונת הברייתא ב'פרנסה' לנדוניא, אלא מדובר **בְּפַרְנָסַת עֲצָמָהּ** – מה שהאחים מפרנסים אותה במזונותיה לפני שנשאת, אבל לצורך פרנסת נדוניתה שמין את דעת האב, וכדברי שמואל.

תמהה הגמרא על התירוץ: **הָא** – הרי בברייתא **'נִיזּוֹנוֹת וּמִתְפַּרְנְסוֹת' קָתָנֵי**, ומשמע שנאמרו בזה שני דינים, **מַאי לַאו** –

המשך בעמוד רלח

האם אין כוונת הברייתא בלשון זו שאַחַת פַּרְנָסַת הַבַּעַל וְאַחַת פַּרְנָסַת עַצְמָהּ – בין 'פרנסת בעל', והיינו מה שמכנסת לבעלה בנדוניא, וזהו 'מתפרנסות', ובין 'פרנסת עצמה', והיינו מה שניזונת מהאחים קודם נישואיה, וזהו 'ניזונות', בשניהם נותנים לה לפי שומת הנכסים, ושלא כדברי שמואל שנותנים את פרנסת הבעל לפי אומדן דעתו. שכן אם נאמר כדבריך שגם 'מתפרנסות' היינו למזונות, מדוע כפלה הברייתא ואמרה 'ניזונות ומתפרנסות'.

מתרצת הגמרא: לֹא – אין פירוש הלשון 'מתפרנסות' לנדוניא, אלא אִידֵי וְאִידֵי – גם 'ניזונות' וגם 'מתפרנסות' המוזכרים בברייתא מדובר בְּפַרְנָסַת עַצְמָהּ, וְלֹא קָשְׁיָא מדוע כפלה הברייתא את לשונה, שכן הָא – לשון 'ניזונות' שאמרה הברייתא היינו מה שמקבלות הבנות מהאחים בְּשִׁבְיל אֲכִילָה וּבְשִׁבְיל שְׁתִיָּה, וְהָא – לשון 'מתפרנסות' שאמרה הברייתא היינו מה שמקבלות בְּשִׁבְיל לְבוּשָׁא וְכִיפּוּיָא – ללבוש ולהתכסות, וכל זה ניתן להם לפי שומת הנכסים. ואין הברייתא עוסקת כלל במה שנותנים לה האחים מנכסי האב לצורך נדוניתה, אלא יתכן שהדין הוא כדברי שמואל, שאומדים את דעת האב.

הגמרא מוסיפה להקשות על דברי שמואל ממשנתינו. מקשה הגמרא: תְּנַן במשנתינו, וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, אין נותנים לבת השניה כפי שנתן האב לראשונה, לפי שִׁפְּעָמִים שֶׁאָדָם היה עָנִי בתחילה וְאחר כך הֶעְשִׁיר, ואם היה חי היה נותן לשניה יותר, אוֹ שהיה עָשִׁיר וְהֶעֱנִי, והיה רוצה לפחות לה, אֶלָּא שָׁמִין את הַנְּכָסִים של האב, וְנוֹתְנִין לָהּ מהם עשירית לנדוניתה. ויש לברר, מַאי 'עָנִי' וּמַאי 'עָשִׁיר' האמורים בדברי חכמים, אִי נֵימָא – אם נאמר ש'עָנִי' היינו עָנִי בִּנְכָסִים ו'עָשִׁיר' הוא הָעָשִׁיר בִּנְכָסִים, מִכְּלָל – נמצא לפי זה, דְּתַנָּא קָמָא – התנא הקודם, רבי יהודה, שאומר שנותנים לבת השניה כפי שנתן האב לבת הראשונה, סָבַר, שֶׁאֲפִילּוּ היה עָשִׁיר וְאחר כך הֶעֱנִי, מכל מקום בִּדְמֵעִיקָּרָא יָהֲבִינַן לָהּ – נותנים לשניה כמו שנתן האב לראשונה. והרי לא יתכן לפרש כן, דְּהָא לֵית לֵיהּ – הרי אין לו כעת ממון כפי שהיה לו בזמן שנישאה הראשונה, ובודאי לא אמר כך רבי יהודה. אֶלָּא לַאו – ודאי כוונת חכמים שנכסיו נשארו כמו שהיו, ומה שאמרו 'עָנִי', היינו עָנִי בְּדַעַת – שדעתו היתה לתת לבתו נדונית עני, מחמת קמצנותו, ו'עָשִׁיר' היינו עָשִׁיר בְּדַעַת, שהיתה דעתו לתת לה נדונית עשיר, כי היה וותרן. ולדעת רבי יהודה אומדים את דעתו לפי מה שנתן לבת הראשונה, אם הוא קמצן או וותרן, וְקָתָנֵי במשנה שחכמים חולקים וסוברים שמכיון שאין ראיה שנשאר בדעתו כפי שהיה אצל הבת הראשונה, אין אומדים כלל את דעתו, אלא שָׁמִין אֶת הַנְּכָסִים וְנוֹתְנִין לָהּ עשירית, אַלְמָא – מוכח שלדעת חכמים לֹא אָזְלִינַן בָּתַר אוּמְדָנָא – אין הולכים אחר אומדן דעת האב, וְתִיּוּבְתָּא דִּשְׁמוּאֵל – והרי זו קושיא על שמואל, הסובר שאומדים את דעתו.

מתרצת הגמרא: הוּא דְּאָמַר – שמואל סובר כְּרַבִּי יְהוּדָה במשנתינו. דְּתָנַן, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אִם הִשִּׂיא האב את הַבַּת הָרִאשׁוֹנָה, יָפָה לַבַּת הַשְּׁנִיָּה (והיתומה) כְּדֶרֶךְ שֶׁנָּתַן לָרִאשׁוֹנָה בחייו, בקמצנות או בוותרנות, הרי שאומדים את דעת האב, ולפי זה נותנים לבת.

תמהה הגמרא: אם כן, ששמואל סובר כרבי יהודה, וְנֵימָא – יאמר שמואל 'הֲלָכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה', ומדוע אמר שמואל את דבריו בסתם, 'לפרנסה שמין באב', כאילו זה דין מחודש שלו. מתרצת הגמרא: אִי אָמַר שמואל הֲלָכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה, הֲוָה אֲמִינָא – היינו סבורים לומר, שרבי יהודה אמר כן דַּוְקָא באופן שכבר הִשִּׂיאָהּ האב לבת הראשונה, דְּגַלֵּי דַּעְתֵּיהּ – שכבר גילה דעתו כמה הוא רוצה לתת, אֲבָל אם עדיין לֹא הִשִּׂיאָהּ, ולא ראינו כמה דעתו לתת, לֹא – אין אומדים את דעתו, אלא שמין את הנכסים ונותנים לה עשירית, וכדעת חכמים, קָא מַשְׁמַע לָן – השמיענו שמואל, דְּמַעֲמָא דְּרַבִּי יְהוּדָה הוא דְּאָזְלִינַן בָּתַר אוּמְדָנָא – שהולכים אחר אומדן דעת האב בכל מקרה, לֹא שָׁנָא הִשִּׂיאָהּ וְלֹא שָׁנָא לֹא הִשִּׂיאָהּ – ואין חילוק בין אופן שכבר השיא האב את הבת הראשונה, וידוע לנו כמה רצונו לתת, לבין אופן שלא השיאה ואין הדבר ידוע לנו בבירור, בכל אופן אומדים את דעת האב לפי וותרנותו וקמצנותו, ולפי זה נותנים לבת בנדוניתה.

מוסיפה הגמרא ומפרשת לפי זה את לשונו של רבי יהודה: וְהָאי דְּקָתָנֵי – ומה שנקטו את דברי רבי יהודה במשנה באופן שהִשִּׂיאָהּ, אפילו שהיתה המשנה יכולה לומר חידוש גדול יותר, שאף אם לא השיא האב את הראשונה גם כן אומדים את דעתו, משום שרצתה המשנה לְהוֹדִיעֲךָ כֹּחַן דְּרַבָּנַן, שהחידוש בדבריהם גדול יותר, דְּאַף עַל גַּב דְּהִשִּׂיאָהּ, וְגַלֵּי דַּעְתֵּיהּ – וגילה האב את דעתו כמה רצונו לתת לנדוניא, אף על פי כן לֹא אָזְלִינַן בָּתַר אוּמְדָנָא – אין הולכים אחר אומדן דעת האב כמה היה נותן עכשיו, אלא שמין את הנכסים ונותנים לה עשירית.

הגמרא מוסיפה לדון בדין נדונית בת יתומה: אָמַר לֵיהּ רָבָא לְרַב חִסְדָּא, דְּרַשְׁנַן מִשְׁמָךְ – האם אדרוש בשמך בבית המדרש שהַלָּכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה, שששמין את דעתו של האב. אָמַר לֵיהּ רב חסדא, יְהָא רַעֲוָא קֳדָם כִּי מֵילֵי מֵעֲלֵיתָא תִּדְרְשׁוּ מִשְׁמָאי – יהי רצון שאת כל המימרות המעולות, כגון זו, שהלכה כרבי יהודה, תדרשו בשמי. הרי שרבא סובר כרבי יהודה ששמין את דעתו של האב כמה היה רוצה לתת.

מקשה הגמרא סתירה בדברי רבא: וּמִי אָמַר רָבָא הָכִי – וכי כך אמר רבא, שהלכה כרבי יהודה, וְהָתַנְיָא בברייתא, רַבִּי אוֹמֵר, בַּת יתומה הַנִּיזּוֹנֶת מִן הָאַחִין – מתפרנסת מהנכסים שירשו אחיה מאביהם, נוֹטֶלֶת בשביל נדוניא לנישואין עִישּׂוּר נְכָסִים מירושת האב, שכך תקנו חכמים ליתומה. וְאָמַר רָבָא על ברייתא זו, הִלְכְתָא כְּרַבִּי, ומשמע שאין אומדים כלל את דעתו של האב, אלא לעולם נותנים לה עישור נכסים, ושלא כדבריו לעיל שפסק כרבי יהודה, שאומדים את דעת האב.

מתרצת הגמרא: לֹא קָשְׁיָא, הָא – מה שפסק רבא כרבי יהודה שאומדים את דעת האב, היינו באופן דַּאֲמִידָנֵיהּ – שאמדנו את דעתו, כגון שהיה דר בינינו, ובזה אף רבי מודה שהולכים אחר אומדן דעתו. וְהָא – מה שרבא אמר שהלכה כרבי, שאין אומדים את דעת האב אלא נותנים עשירית מנכסי הירושה, מדובר באופן דְּלָא אֲמִידְנֵיהּ – שאין אנו יכולים לאמוד את דעתו, כגון שלא דר בינינו, ובזה גם רבי יהודה סובר שמקבלת עישור נכסים.

אומרת הגמרא: הָכִי נָמֵי מִסְתַּבְּרָא – אכן כך מסתבר לומר, כחילוק זה, מכח מעשה שהיה, דְּאָמַר רַב אַדָּא בַּר אַהֲבָה, מַעֲשֶׂה היה ביתומה שבאה להנשא, וְנָתַן לָהּ רַבִּי בנדוניא אֶחָד מִשְּׁנֵים עָשָׂר בַּנְּכָסִים. ולכאורה קָשְׁיָן אַהֲדָדֵי – קשים דברי רבי זה על זה, שבברייתא לעיל אמר רבי שנותנים לה עישור נכסים, ואילו במעשה זה נתן לה רבי רק חלק אחד משנים עשר מהנכסים. אֶלָּא לַאו שְׁמַע מִינָּהּ – ודאי מוכח מזה, דְּהָא – מה שנתן רבי ליתומה אחד משנים עשר, היה באופן דַּאֲמִידְנֵיהּ – שהיה האב אמוד בעיניהם לתת רק סכום כזה ולא יותר, וְהָא – מה שאמר רבי בברייתא שנותנים לבת עישור נכסים, היינו באופן דְּלָא אֲמִידְנֵיהּ – שאין האב אמוד בעיניהם, ואין מכירים אותו. מסיקה הגמרא: אכן שְׁמַע מִינָּהּ.

* * *

הגמרא מביאה את הברייתא שהובאה לעיל, שהתבארה בה דעת רבי: גּוּפָא, אָמַר רַבִּי, בַּת יתומה הַנִּיזּוֹנֶת מִן הָאַחִין, כשבאה להנשא נוֹטֶלֶת לנדוניתה עִישּׂוּר נְכָסִים מנכסי האב. אָמְרוּ לוֹ חכמים לְרַבִּי, לְדִבְרֶיךָ, נמצא שמי שֶׁיֵּשׁ לוֹ עֶשֶׂר בָּנוֹת וְבֵן אחד, אֵין לוֹ לַבֵּן בְּמָקוֹם בָּנוֹת כְּלוּם, שהרי כל אחת נטלה עשירית מהנכסים, ועשר הבנות נטלו את כל הנכסים, והבן אינו יורש מאומה. אָמַר לָהֶן רבי, כָּךְ אֲנִי אוֹמֵר – כך כוונתי לומר, הָרִאשׁוֹנָה נוֹטֶלֶת עִישּׂוּר נְכָסִים מכל הירושה, והַשְּׁנִיָּה נוטלת עשירית בְּמַה שֶׁשַּׁיְּרָה הראשונה, ולא מכל מה שהיה בתחילה, וְכֵן הַשְּׁלִישִׁית נוטלת עישור רק בְּמַה שֶׁשִּׁיְּרָה האחות שלפניה, וכן הלאה, וְחוֹזְרוֹת כל הבנות ומשתפות את חלקן, וְחוֹלְקוֹת בָּשָׁוֶה. ונמצא שאף אם יש לאדם עשר בנות, אינן נוטלות יחד אלא קרוב לשני שליש מהירושה, ואת השאר יורש הבן.

מקשה הגמרא: מדוע אמר רבי שכל הבנות חולקות בשוה, והרי כָּל חֲדָא וַחֲדָא דְּנַפְשָׁהּ שָׁקְלָה – כל אחת ואחת נוטלת את חלקה הראוי לה מתקנת חכמים, ואף שמחמת כן נמצא שהראשונות מקבלות חלק גדול יותר, מה בכך, ומדוע הן צריכות לחלוק עם האחיות הבאות אחריהן. מתרצת הגמרא: הָכִי קָאָמַר רבי, אִם בָּאוּ כּוּלָּם לְהַנְשָׂא כְּאַחַת – באותו זמן, שאין טעם להקדים את האחת לחברתה, חוֹלְקוֹת בְּשָׁוֶה. אך אם נישאו בזו אחר זו, נוטלת הראשונה עישור מהכל, והבאות אחריה נוטלות עישור ממה ששיירה האחות שלפניהן.

אומרת הגמרא: ביאור זה בדברי רבי מְסַיַּיע לֵיהּ לְרַב מַתְנָה, דְּאָמַר רַב מַתְנָה, אִם בָּאוּ הבנות לְהַנְשֵׂא כּוּלָּם כְּאַחַת, נוֹטְלוֹת מנכסי האב עִשָּׂרוֹן אֶחָד. ויש לתמוה, 'עִישּׂוּר אֶחָד' מָלְּקָא דַּיְקָתְּ – וכי יתכן שכולן יחד נוטלות רק עישור אחד, והרי תיקנו חכמים עישור לכל אחת ואחת, אֶלָּא ודאי כך היא כוונתו, שאם נישאו כולן באותו זמן נוֹטְלוֹת עִשָּׂרוֹן בָּאֶחָד, והיינו שכל אחת מהן מקבלת מדין 'עישור נכסים' את אותו סכום, כיון שאחר שנטלה כל אחת עישור נכסים, חוזרות וחולקות בשוה.

* * *

הגמרא מביאה ברייתא בענין זכות הבנות למזונות ופרנסה מנכסי אביהן, לאחר שבגרו או נישאו: תָּנוּ רַבָּנָן, הַבָּנוֹת היתומות מאביהם, שתיקנו להם חכמים מזונות ופרנסה מנכסי האב, בֵּין אם בָּגְרוּ [–בוגרת היא בת שתים עשרה שנים ושתה חדשים] עַד שֶׁלֹּא נִישָּׂאוּ – קודם שנישאו, וּבֵין אם נִישָּׂאוּ עַד שֶׁלֹּא בָּגְרוּ, אֵיבְּדוּ מְזוֹנוֹתֵיהֶן – אין להן זכות להיות ניזונות מנכסי האב, כיון שזכות זו היא רק עד הנישואין או עד שיתבגרו, ככתוב בתנאי הכתובה. וּמכל מקום לֹא אֵיבְּדוּ את פַּרְנָסָתָן, שהבוגרת שנישאת נוטלת פרנסתה מנכסי האב, וכן אם נישאה בנערותה או בקטנותה ולא נטלה שיעור זה, יכולה אחר כך לחזור ולתבוע מהאחים שיתנוה לה, דִּבְרֵי רַבִּי. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר, אם בגרו או נישאו, אַף אֵיבְּדוּ את פַּרְנָסָתָן, והטעם בבוגרת הוא כיון שהבגרות מסלקת את הבת מרשות בית אביה, וכמו שאין לה מזונות כך אין לה פרנסה, ובנערה שנישאת הטעם כיון שבשעה שנישאה התרצתה בסכום שנתנו לה האחים, ומחלה על השאר, וכיון שנערה כבר הגיעה לגדלות [שהרי היא בת שתים עשרה שנה], מחילתה מחילה. מוסיף רבי שמעון בן אלעזר, בֵּיצַד הֵן עוֹשׂוֹת – מה תעשינה בנות הסמוכות לבגרות ועדיין לא נישאו, וחוששות לאבד את פרנסתן, שׁוֹכְרוֹת לָהֶן בָּעֲלִים – משלמות לאנשים שיסכימו לשאת אותם, וּמוֹצִיאִין לָהֶן את פַּרְנָסָתָן מן האחים.

הגמרא מביאה את דעות האמוראים בנידון זה: אָמַר רַב נַחְמָן, אָמַר לִי הוּנָא, הִלְכְתָא כְּרַבִּי, שאף בוגרות ונשואות לא איבדו את פרנסתן.

מקשה הגמרא על פסק זה: אִיתְיְבֵיהּ רָבָא לְרַב נַחְמָן, שנינו במשנתינו (ע"א), יְתוֹמָה שֶׁהִשִּׂיאַתָּהּ אִמָּהּ אוֹ אֲחֶיהָ מַדַּעְתָּהּ, וְכָתְבוּ לָהּ נדונייתה בְּמָאתַיִם אוֹ בַּחֲמִשִּׁים זוּז, ולא נתנו לה את כל עישור הנכסים הראוי לה מנכסי אביה, יְכוֹלָה הִיא מְשֻׁתַּגְּדִיל לְהוֹצִיא מִיָּדָם מַה שֶּׁרָאוּי לְהִנָּתֵן לָהּ. ומדייק רבא, מַעֲמָא – הטעם שיכולה להוציא את נדונייתה מידם לאחר שתגדל הוא משום דְּקָטָנָה היתה בשעת נישואין, ואין מחילתה מחילה, הָא – אבל אם היתה גְּדוֹלָה, אף אם עדיין לא היתה בוגרת אלא נערה, הדין הוא שׁוּיְתָרָה – מחלה על השאר, ואינה יכולה לחזור ולתבוע מהאחים את המותר. וקשה על רב נחמן שפסק כרבי, שאף בוגרת לא איבדה את פרנסתה, וזהו שלא כמשמעות משנתינו, שאפילו נערה שנישאת איבדה את פרנסתה.

מתרצת הגמרא: לֹא קַשְׁיָא, הָא – מה שאמר רבי שבוגרת לא איבדה את פרנסתה, מדובר באופן דְּמַחֲאֵי – שמחתה ואמרה שאינה מוחלת על הסכום שמגיע לה, וְהָא – מה שמוכח מהמשנה שנערה או בוגרת איבדה את פרנסתה, היינו באופן דְּלֹא מַחֲאֵי, אלא שתקה, ובכך גילתה דעתה שמתרצית למה שנתנו לה אחיה, ואינה יכולה לחזור ולתובעם. ובאופן שמחתה פסק רב נחמן כרבי, שיכולה לגבות פרנסתה.

מוביחה הגמרא כחילוק זה: הָכִי נַמִּי מְסָתַּבְּרָא – אכן כך מסתבר לומר, שבברייתא שנחלקו בה רבי ורבי שמעון בן אלעזר מדובר כשמחתה, דְּאִם כֵּן – אם נאמר שמדובר בברייתא גם כשלא מחתה, קַשְׁיָא דְּרַבִּי אַדְּרַבִּי – תהיה סתירה בין דברי רבי שבברייתא זו לדבריו בברייתא אחרת, דְּתַנְיָא, רַבִּי אוֹמֵר, בַּת הַנִּיזּוֹנֶת מִן הָאַחִין, ובאה להינשא, נוֹטֶלֶת עִשָּׂרוֹ נְכָסִים מנכסי האב. מדייקת הגמרא: נִיזּוֹנֶת, אִין – רק אם הבת עדיין ניזונת, והיינו שהיא קטנה או נערה, נוטלת עישור נכסים בבואה להינשא, אבל בוגרת, שֶׁאֵינָהּ נִיזּוֹנֶת מהאחים, לֹא – אינה נוטלת עישור נכסים, וזהו שלא כמבואר בברייתא הקודמת בדעת רבי, שבוגרת לא הפסידה עישור נכסים, אף שאינה ניזונת מנכסי האחים. אֶלָּא לְאוֹ שְׁמַע מִינָּהּ – ודאי מוכח מכאן, שיש חילוק בין האופנים, וְהָא – מה שאמר רבי שבוגרת לא איבדה עישור נכסים, מדובר דְּמַחֲאֵי, ולכן לא הפסידה, וְהָא – מה שנשמע מדברי רבי שבוגרת מפסידה עישור נכסים, היינו באופן דְּלֹא מַחֲאֵי, אלא שתקה, והרי זו מחילה. מסיקה הגמרא: אכן שְׁמַע מִינָּהּ כחילוק זה.

אָמַר לֵיהּ רָבִינָא לְרָבָא, אָמַר לָן רַב אַדָּא בַּר אַהֲבָה מְשָׁמֵךְ, יתומה שֶׁבָּגְרָה, אֵינָהּ צְרִיכָה לְמָחֹות, אלא אף אם לא מחתה לא איבדה את עישור הנכסים, ויכולה לתובעם מהאחים לאחר זמן. וכן אם נִישֵּׂאת בעודה נערה, ופחתו לה מעישור נכסים, אֵינָהּ צְרִיכָה לְמָחֹות בשעה שנישאת, ויכולה לתבוע את המותר לאחר זמן. אבל אם בָּגְרָה וְאחר כך נִישֵּׂאת, ופחתו לה מעישור נכסים, צְרִיכָה לְמָחֹות, ואם לא מחתה הפסידה את המותר.

תמהה הגמרא: וּמִי אָמַר רָבָא הָכִי – וכי רבא סובר כך, שנערה שנישאת אינה צריכה למחות, וְהָא אֵיתְיְבֵיהּ רָבָא לְרַב נַחְמָן – והרי הקשה רבא על רב נחמן שפסק כרבי, שנערה שנישאת אינה מפסידה את פרנסתה, מדין 'יְתוֹמָה' שבמשנתינו, שם משמע שדווקא קטנה שנישאת אינה מפסידה את פרנסתה, וְשָׁנֵי לֵיהּ – ותירץ לו רב נחמן, הָא – רבי שאמר שאינה מפסידה, היינו בְּדָמְחֵי – שהנערה מחתה, וְהָא – משנתינו שאמרה שהיא מפסידה, היינו בְּדְלֹא מָחֵי – שהנערה לא מחתה, ומשתיקת רבא נראה שהסכים לחילוק זה, וכיצד אמר רב אדא בר אהבה בשם רבא שנערה שנישאת ולא מחתה אינה מפסידה את פרנסתה, הרי רבא הסכים שמשנתינו סוברת שנערה שנישאת ולא מחתה הפסידה את פרנסתה.

מתרצת הגמרא: לֹא קַשְׁיָא, כיון שאף בנערה שלא מחתה, יש חילוק, הָא – מה שאמר רבא שנערה שלא מחתה לא הפסידה את פרנסתה, היינו באופן דְּקָא מִיתַּזְּנָא מִינַּיְיהוּ – שאחר הנישואין היא ממשיכה לקבל מזונות מהאחים, ולכן אין שתיקתה נחשבת כמחילה, אלא אנו אומרים שהתביישה לתבוע מהם את עישור הנכסים, מחמת שהם זנים אותה אף שאינם חייבים בכך. וְהָא – מה שרבא הסכים שלמשנתינו נערה שנישאת ולא מחתה הפסידה את פרנסתה, היינו באופן דְּלֹא קָא מִיתַּזְּנָא מִינַּיְיהוּ, ולכן אנו אומרים ששתיקתה מוכיחה שמחלה על המותר.

* * *

הגמרא דנה בגדרה של פרנסת הבנות לנדונייתם: אָמַר רַב הוּנָא, אָמַר רַבִּי, פַּרְנָסָה של הבנות לנדונייתם, אֵינָהּ כְּתַנַּאי כְּתוּבָּה – אין דינה שוה לחיובים שהם מתנאי הכתובה, כגון מזונות (לעיל נב:). מבררת הגמרא: מַאי – לגבי איזה דין הפרנסה אֵינָהּ כְּתַנַּאי כְּתוּבָּה. אִי נֵימָא – אם נאמר שהחילוק הוא בזה, דְּאִילּוּ פַּרְנָסָה, טָרְפָא מִמְּשַׁעְבְּדֵי – יכולה הבת לגבות גם מנכסים משועבדים, והיינו מנכסים שמכרו האחים לאחר שמת האב, וְאילו תְּנַאי כְּתוּבָּה, כגון מזונות, לֹא טָרְפָא מִמְּשַׁעְבְּדֵי – אין הבת יכולה לגבות מלקוחות שקנו נכסים מהיורשים. לא יתכן לפרש כך, שאם כן, מַאי קָא מַשְׁמַע לָן – מה החידוש בדין זה, הָא מַעֲשִׂים בְּכָל יוֹם שבית דין מוֹצִיאִין נכסים מהלקוחות לְצורך פַּרְנָסָה של הבת, וְאֵין מוֹצִיאִין

המשך בעמוד רמ

מהלקוחות נכסים לְצורך מְזוֹנוֹת של הבת, ולא היה רבי צריך לומר זאת. וְאֶלָּא אם פרש שכוונת רבי היא לחילוק זה, דְּאִילּוּ את הַפַּרְנָסָה נָבְיָא הבת נַמִּי מִמַּטַּלְטְלֵי – גם ממטלטלין שהוריש האב, וְאִילּוּ תְּנַאי כְּתוּבָּה רק מִמְּקַרְקְעֵי נָבְיָא, וּמִמַּטַּלְטְלֵי לֹא נָבְיָא. אין לפרש כן, שהרי לְדעת רַבִּי, שרב הונא אמר חילוק זה משמו, אֵידֵי וְאֵידֵי – גם פרנסה וגם מזונות מִינְּבָא נָבְיָא – נגבים גם ממטלטלין. ומוכיחה זאת הגמרא: דְּתַנְיָא בברייתא, אֶחָד נְכָסִים שֶׁיֵּשׁ לָהֶן אַחֲרָיוּת – קרקעות, וְאֶחָד נְכָסִים שֶׁאֵין לָהֶן אַחֲרָיוּת – מטלטלין, מוֹצִיאִין מהאחים לְצורך מְזוֹן הָאִשָּׁה וְלַבָּנוֹת, דִּבְרֵי רַבִּי. הרי שלדעת רבי גם למזונות האשה והבנות שהם מתנאי הכתובה גובים ממטלטלין.

מפרשת הגמרא: אֶלָּא, מַאי כוונת רבי שֶׁפַּרְנָסָה אֵינָהּ כְּתְנַאי כְּתוּבָּה, לְכִדְתַנְיָא, אב הָאוֹמֵר בשעת מיתתו אַל יְזוֹנוּ בָּנוֹתַיי מִנְּכָסַיי, אֵין שׁוֹמְעִין לו, אלא הבנות ניזונות מנכסיו, לפי שחייבוהו חכמים בכך בתנאי כתובה. אבל אם אמר אַל יְפַרְנְסוּ בָּנוֹתַיי מִנְּכָסַיי – לא יקבלו נדונייתן, שׁוֹמְעִין לו, משום שֶׁהַפַּרְנָסָה אֵינָהּ חוב עליו כְּתְנַאי כְּתוּבָּה, אלא אמדו חכמים את דעת סתם בני אדם שרצונם לתת נדוניה לבנותיהן, ומוציאים ממון זה מהאחים. אבל אם זה גילה דעתו שאינו רוצה בכך, שומעים לו. וזו היא כוונת רב הונא בשם רבי שפרנסה אינה כתנאי כתובה.

* * *